

Slovosled staročeských pronominálních enklitik závislých na VF ve staročeské bibli 1. redakce*

Pavel Kosek (Brno) – Radek Čech (Ostrava) – Olga Navrátilová (Brno)

Word Order of the Old Czech Pronominal Enclitics Dependent on a Finite Verb in the First Edition of the Old Czech Bible Translation

The paper is focused on the short pronominal forms that have status of so called *stálá enklitika* ('permanent enclitics' or enclitica tantum) in Modern Czech: *mi* 'me', *ti* 'to you', *si* 'to myself / to yourself etc.', *sě* (> *se*) 'myself / yourself etc.', *tě* 'you', *ho* 'him', *mu* 'to him'. The analysis is based on the material gained from the selected books of the oldest complete Czech Bible translation from the half of the 14th century. The first part of the study deals with the frequency of the analyzed forms, especially with the lack of the forms *si*, *ti* and the low frequency of the short forms *ho*, *mu* (developed from the disyllabic forms *jeho* > *jho* > *ho*, *jemu* > *jmu* > *mu*). The next part is focused on the word order properties of the analyzed pronominal forms that are dependent on a finite verb. The article interprets them in the light of the main competing positions of Czech enclitics during the development of the language: 1. the postinitial position, i.e. when an enclitic is located after first word / phrase; 2. the contact (verb-adjacent) position, i.e. when an enclitic is located immediately before (preverbal position) or after (postverbal position) its syntactically or morphologically superordinate item. In the last part of the article, the question of the change of the previously orthotonic forms *sě*, *tě* into the permanent enclitic forms is examined.

Keywords: Old Czech Bibles, enclitic, development of the Czech language, historical syntax

Předložený článek se zabývá slovosledem pronominálních enklitik v nejstarším úplném staročeském biblickém překladu. Je jedním z výsledků dlouhodobě realizovaného výzkumu slovosledu vývoje českých enklitik (Kosek 2011, 2017 – zde i další literatura). V současné době je tento výzkum zaměřen na slovosled českých pronominálních enklitik ve vybraných biblických překladech historické češtiny (od staročeské bible 1. redakce po *Bibli svatováclavskou* (viz Kosek et al. 2018a,b; Kosek et al. v tisku). Na tomto místě publikovaná studie bezprostředně navazuje na detailní analýzy slovosledu reflexivního *sě* a starobyklých pronominálních enklitik *mi*, *si*, *ti* závislých na verbu finitu ve staročeské bibli 1. redakce zveřejněné na jiném místě (Kosek et al. 2018b; Kosek et al. v tisku). Na rozdíl od jmenovaných studií se soustřeďuje na pozorování celkové frekvence zkoumaných forem v analyzovaných biblických knihách, na výklad zvolené metody a na shrnutí hlavních charakteristik slovosledných vlastností všech zkoumaných pronominálních forem.

Zkoumaný pramen

V první fázi našeho výzkumu jsme se zaměřili na staročeskou bibli první redakce, a to především z těchto důvodů: 1. představuje jeden z nejstarších českých prozaických

* Příspěvek vznikl v rámci řešení grantového projektu „Vývoj českých pronominálních enklitik“ GA17-02545S.

textů, 2. představuje text, jenž byl od 14. stol. do současnosti pravidelně překládán, upravován, revidován či adaptován. Jde tedy o pramen, který je v jednotlivých fázích vývoje češtiny na textové úrovni poměrně stabilní, zatímco jeho jazyková stránka reflektuje postupné změny staré, střední a moderní češtiny. Jsme si pochopitelně vědomi, že analýza starších vývojových fází češtiny vycházející výlučně z rozboru biblického překladu v sobě ukrývá nebezpečí, že zjištěné výsledky budou zkruseny specifickým charakterem biblického jazyka, jehož překladatelé zpravidla inklinují k jistě dávce stylizace.¹⁾ Proto pro naši analýzu volíme převážně ty knihy Starého a Nového zákona, které se liší způsobem jazykové prezentace sdělovaných obsahů a které také mají odlišné překladaatele – předpokládáme, že takový výběr nám pomůže postihnout eventuální variabilitu zvolených jazykových forem, jež je vlastní psané staré češtině.²⁾

V této studii se zaměříme na první úplný staročeský překlad bible, který vznikl nejspíše v 50. letech 14. stol. (Kyas 1997, 43; Vintř 2008, 1883a). Autograf překladu se nedochoval, nejstarší znění staročeské bible zůstalo zachováno v mladších opisech: *Bibli drážďanské* z 60. let 14. stol., *Bibli litoměřicko-třeboňské* z let 1411–1414 a *Bibli olomoucké* z roku 1417 (Kyas 1997, 57; Vintř 2008, 1883b). Tyto textové verze však původní znění nezprostředkovávají v identickém znění, což je způsobeno následujícími faktory: 1. jednotlivé textové varianty nebyly dochovány v úplnosti (především *Bible drážďanská*, viz níže), 2. výchozí text byl v mladších opisech mírně revidován, 3. některé původní textové části byly nahrazeny mladšími překlady, např. do *Bible litoměřicko-třeboňské* a *Bible olomoucké* bylo zařazeno jiné znění překladu Matoušova evangelia (známé jako Matoušovo evangelium s homiliemi) nebo část epištol a Skutků apoštolských v *Bibli olomoucké* pochází z druhé redakce staročeského překladu bible (Kyas 1997, 42, 61–62; Vintř 2008, 1883b). Nejméně úplná je bohužel nejstarší textová verze – *Bible drážďanská*, která byla kompletně zničena během 1. světové války; z jejího původního znění zůstalo zachováno torzo fotokopií a opisů některých jejích textových částí, které podle odhadu V. Kyase (1997, 37) odpovídá třetině původního rozsahu *Bible drážďanské*.

Analyzované biblické knihy

Pro naši analýzu jsme zvolili *Bibli olomouckou* a v případě Skutků apoštolských také *Bibli litoměřicko-třeboňskou*, a to zejména proto, že zprostředkovávají původní znění 1. redakce staročeské bible v relativní úplnosti a jsou základem kritické edice staročeské bible, jak ji koncipoval V. Kyas (1981, 1985, 1988; Kyas et al. 1996; Pečírková et al. 2009). V naší analýze pracujeme s transkribovaným zněním *Bible olomoucké* (dále BiblO) a *Bible litoměřicko-třeboňské* (dále BiblLitTřeb), z jejichž částí jsme sestavili korpus

1/ To bylo např. empiricky zjištěno při výzkumu slovosledu enklitik v češtině barokní doby – biblický text na rozdíl od textů jiných žánrů výrazným způsobem aktivizoval ty slovosledné modely, které byly z vývojového hlediska neproduktivní (Kosek 2011).

2/ Podle V. Kyase (1997, 43) se na staročeské bibli první redakce podílelo asi deset anonymních překladatelů. Autor je dělí na dvě skupiny podle toho, jaké české ekvivalenty používaly pro konkrétní latinská slova jako *adorare*, *benedicere*, *benedictus* apod. Jednotlivé překladaatele pak rozděluje následovně: „K první skupině patřil překladatel Geneze, jiný přeložil ostatní knihy Oktatechů, knihy Paralipomenon, Ezdrášovy, Judit a Ester, jiný Joba a ostatní knihy sapienční, další pak evangelia. Do druhé skupiny patří především autor osobitě předmluvy ke Genezi, který přeložil Tobiáše, Skutky apoštolů a snad i knihy Královské (nepocházejí-li od jeho žáka); [...] Z téže skupiny pocházel také překladatel Proroků, dále tlumočnick knih Makabejských, dva překladaatele epištol a konečně překladatel Apokalypsy.“ Překladaatele si počínali s různými úspěchy, mezi nejzdárnější řadí V. Kyas (*op. cit.*, 44) překlady Geneze, knih sapienčních a evangelíí.

přepisů. Do korpusu jsme vybrali některé knihy (či jejich reprezentativní části) Starého a Nového zákona, a to zejména s ohledem na předchozí výzkum vývoje českých enklitik. Jak bylo již řečeno výše, analyzované knihy jsme volili tak, aby (pokud to bylo možné) reprezentovaly rozdílné překladatele a rozdílné způsoby prezentace sdělovaných obsahů (narativní texty, texty reflexivní, texty meditativní či mudroslovné apod.):

- Nový zákon: Matoušovo (Mt) a Lukášovo (Lk) evangelium, Skutky apoštolů (Sk), Zjevení svatého Jana (Zj),
- Starý zákon: Genesis (Gn – v případě *sě* pouze 1.–28. kapitola), Job (Jb), Ecclesiasticus (Sir – v případě *sě* pouze 1.–29. kapitola) a Prorok Izajáš (Iz – v případě *sě* pouze 14.–40. kapitola).

Staročeský překlad srovnáváme s latinským vulgátním zněním. Podle V. Kyase (1997, 51–52) byla jako předloha staročeského překladu použita zatím neznámá verze „obsahující značný počet čtení tzv. pařížského exempláře Vulgáty“ (*op. cit.*, 27, 52). V souladu s Kyasovým (1981, 33) doporučením používáme kritické edice středověké Vulgáty (dále BiblVul), které obsahují různočtení ze středověkých variant biblických textů: 1. *Nouum testamentum domini nostri Iesu Christi Latine* (Wordsworth – White 1889–1898; 1954), 2. *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem ad codicum fidem iussu Pii PP. XI.*

Zkoumané formy

V našem výzkumu se zabýváme enklitickými formami, které mají v nové češtině status tzv. stálých příklonek / enklitik:³⁾ *mi, si, ti, ho, mu, se, tě*. Jde o tvary, které v nové češtině nemohou být v neutrálních kontextech nositelem slovního přízvuku, a které proto využívají jako své opěrné slovo (svého fonologického hostitele) předchozí přízvučné slovo.⁴⁾ Všechny uvedené pronominální formy mají v nové češtině své dlouhé (přízvučné) protějšky: *mi – mně, si – sobě, ti – tobě, ho – jeho, mu – jemu, se – sebe, tě – tebe*.

Zkoumané jednotky tvoří z vývojového hlediska heterogenní skupinu: 1. pouze formy *mi, si, ti* jsou původní, tj. praslovanská enklitika, zbývající tvary byly původně přízvučné (k jejich změně ve stálá enklitika došlo až během historického vývoje češtiny); 2. krátké dativní a akuzativní formy reflexiva *si, se* reprezentují formy nalézající se na pomezí mezi zájmenným tvarem a diskretním morfémem (především akuzativní forma plní celou řadu gramatických funkcí, jako je deagentizace či intransitivizace);⁵⁾ 3. jednotlivé formy se liší svou frekvencí (resp. doložením ve staré češtině – o tom také níže).

Zkoumané pozice

V našem článku se zaměřujeme pouze na výzkum slovosledného chování pronominálních forem, které jsou závislé na určitém slovesném tvaru (VF). Určitý slovesný tvar považujeme za syntakticky / gramaticky nadřazený zkoumané pronominální

3/ K terminologii a klasifikaci nč. enklitik viz Uhlířová et al. 2016, Junghanns 2002 nebo Kosek 2011.

4/ Za určitých okolností se však mohou proklitizovat, tzn. že následují-li po pauze, stává se jejich opěrným slovem slovo následující, jako typické příklady můžeme uvést věty typu *Se nezblázní* nebo *Petra, který byl opilý, se nedalo zbavit*. Z toho důvodu považuje Junghanns (2002) české příklonky za fonologicky nerozlišená klitika, která se enklitizují nebo proklitizují v závislosti na fonologickém kontextu.

5/ Analýzu funkcí *sě* ve staré češtině podal J. Pergler (2016, 104).

formě, a proto ho nazýváme regentem enklitika (podobně Toman 2004).⁶⁾ V našem výkladu jsme záměrně ponechali stranou případy, v nichž je toto reflexivum *se* závislé na infinitivu, participiu, (dějovém) substantivu anebo adjektivu. V těchto případech se pronominální enklitika nacházejí v tzv. nekanonických pozicích a jejich analýza vyžaduje jiný přístup (srov. Toman 2000, 2004; Kosek 2011, 32–33, 256–270). Také jsme se rozhodli některými jevy spjatými se slovosledem enklitik nezabývat, jelikož bychom tak výrazným způsobem překročili stanovený rozsah článku (zejména je to podoba enklitické skupiny).

Pro vývoj českých enklitik lze stanovit vývojovou konkurenci několika klauzálních⁷⁾ pozic: I. Pozice postiniciální, při které enklitikon obsazuje druhou pozici v klauzi (o pojetí druhé pozice více níže). II. Pozice kontaktní, při které je enklitikon umístěno do bezprostřední blízkosti svého regenta. III. Pozice mediální izolovaná, při které je enklitikon umístěno doprostřed věty bez kontaktu se svým regentem. Z hlediska vývoje češtiny lze stanovit základní vývojovou tendenci, která spočívá v konkurenci postiniciální a kontaktní pozice. V češtině nakonec zvítězila pozice postiniciální – obecně se předpokládá, že byl tento proces završen až v průběhu 20. stol. (Ertl 1924, 266–267; Augustinova – Oliva 1997, 26; Toman 2004, 74).

Představené typy klauzálních pozic se však vyznačují rozdílnými variantami, které souvisejí s gramatickou stavbou klauze a s jejím prozodickým členěním. K ilustraci těchto variant jsme použili novočeské příkladové věty, které byly poprvé užity V. Ertlem (1924) v jeho kanonickém článku o slovosledu českých enklitik (některé z nich jsme si dovolili modifikovat). Jde o příkladové věty hypotetické, které nemají reprezentovat stav současné češtiny, ale demonstrovat slovosledné pozice enklitik pozitivně doložené ve starších vývojových fázích češtiny. Příkladové věty jsou tvořeny čtyřmi frázemi: 1. *starý strom*, 2. *skácel se*, 3. *v zahradě*, 4. *rázem*. Jejich rozdílné uspořádání pak dokumentuje slovosledné klauzální pozice enklitik závislých na VF doložené ve starší češtině.

Ad I. Postiniciální pozice je obvyklá tehdy, je-li první fráze tvořena jedním slovem, jak ukazují doklady (1a.)–(1b.):

- (1) a. [*Rázem*] se [*starý strom*] [*v zahradě*] [**skácel**]⁸⁾
 b. [*V zahradě*] se [*starý strom*] [**skácel**] [*rázem*]

Nachází-li se na první klauzální pozici přechodníková fráze ilustrovaná příkladem (1c.) nebo závislá klauze ilustrovaná příkladem (1d.), pak je enklitikon umístěno za první slovo / frázi maticové klauze (řídící věty):

- (1) c. [[*Byv podtát,*] [*rázem*] se [*starý strom*] [*v zahradě*] [**skácel**]]
 d. [[*Když byl podtát,*] [*rázem*] se [*starý strom*] [*v zahradě*] [**skácel**]]⁹⁾

6/ Pojem závislosti zde pojímáme širěji, než je v tradici české závislostní syntaxe zvykem. Nechápeme ji pouze jako vztah syntaktické závislosti větněčlenské typu *Vidí ho*, ale také gramatické závislosti typu *Říká se* (srov. Petkevič 2016). Podobně také Lešnerová (2002, 325).

7/ Termínem klauze rozumíme větu, která je tvořena jedním VF, popř. maticovou klauzi (řídící větu), do níž jsou zanořeny jako její větné členy další klauze (zanořené klauze / závislé klauze / vedlejší věty).

8/ Hranaté závorky používáme k označení hranic syntaktických jednotek typu klauze a / nebo fráze. Podtržením je zvýrazněno zkoumané enklitikon, tučným řezem písma jeho regent.

9/ V nové češtině je však za určitých gramatických okolností možné umístit enklitikon po ante-

Jestliže je první fráze tvořena dvěma a více slovy, pak se může enklitikon objevit: a. za prvním přízvučným slovem fráze (tzv. 2W-pozice – Halpern 1995), která je zde ilustrována příkladem (1e.);¹⁰ b. za posledním slovem fráze (tzv. 2D-pozice – Halpern 1995), jak ji znázorňuje příklad (1f.).

- (1) e. *[Starý]₁ se₂ [strom]₁ [rázem]₃ [skácel]₂ [v zahradě]₄
 f. [Starý strom]₁ se₂ [rázem]₃ [skácel]₂ [v zahradě]₄

Ad II. Vedle postiniciální pozice se enklitikon může vyskytovat v pozici kontaktní, tj. v bezprostřední blízkosti svého regenta. Tato slovoslenná pozice enklitik má své slovanské paralely (např. v současné bulharštině nebo makedonštině – srov. Franks – King 2000). V ruštině dokonce umožnila proces gramatikalizace, v jehož rámci se reflexivum stalo součástí slovní formy slovesa (podobně by bylo možno uvažovat o jejím vlivu na vznik forem polského préterita typu *robilem, robileš...*). Kontaktní pozice je v historické češtině doložena ve dvou základních variantách 1. v postavení za svým regentem (v tzv. postverbální pozici), kterou ukazují doklady (2a.), (2b.), 2. v postavení před svým regentem (v tzv. preverbální pozici), kterou ilustrují příklady (2c.), (2d.).¹¹

- (2) a. [Starý strom]₁ [skácel se]₂ [v zahradě]₃ [rázem]₄
 b. [Starý strom]₁ [v zahradě]₂ [rázem]₃ [skácel se]₄
 c. [Starý strom]₁ [rázem]₂ [se skácel]₃ [v zahradě]₄
 d. [Starý strom]₁ [v zahradě]₂ [rázem]₃ [se skácel]₄

Z citovaných dokladů je zřejmé, že varianty kontaktní pozice souvisejí do značné míry s klauzální pozicí regenta: 1. nachází-li se řídicí VF uprostřed klauze, pak může být enklitikon umístěno buď v mediální postverbální pozici (příklad 2a.), anebo v mediální preverbální pozici (příklad 2c.), 2. nachází-li se řídicí VF na konci klauze, pak může být enklitikon umístěno buď ve finální postverbální pozici (příklad 2b.), anebo v prefinální preverbální pozici (příklad 2d.).

Ad III. Poslední klauzální pozicí, ve které se enklitikon může objevit, je mediální izolovaná pozice – v tomto případě se enklitikon nachází uprostřed věty bez bezprostředního kontaktu se svým regentem, přičemž platí striktní pravidlo, že se enklitikon vždy nachází nalevo od svého regenta (Franks – King 2000, 112–114). Tato pozice ilustrovaná dokladem (3) je jak ve starší, tak současné češtině velmi málo frekventovaná a zpravidla plní rozličné funkce diskurzivní nebo pragmatické povahy (Franks – King 2000, 115–117; Kosek 2011, 38).

- [Starý strom]₁ [rázem]₂ se [v zahradě]₃ [skácel]₄

ponované zanořené klauzi, jak ukazuje věta typu *Že se Petr nemyl, se Marii vůbec nelíbilo* (Kosek 2011).

10/ V historické češtině jsou takové slovoslenné pozice enklitik bezpečně doloženy (Gebauer 1929, 91; Trávníček 1956, 147), avšak v současné češtině jsou chápány jako negramatické. Z moderních slovanských jazyků se těmito slovoslennými pozicemi enklitik vyznačuje současná chorvatština (Franks – King 2000).

11/ Jestliže je daná forma řídicího slovesa analytická, může se stát, že se enklitikon ocitá mezi dvěma přízvučnými slovesnými formami, tj. auxiliárem a neurčitou formou lexikálního slovesa typu *starý strom rázem k zemi bude se kácet*. V těchto případech není jednoduché stanovit, zdali jde o preverbální, nebo postverbální pozici, a tak z čistě technických důvodů klasifikujeme takové případy jako tzv. interverbální pozice.

Anotace

Každý doklad enklitika získaný ze zkoumaných osmi biblických knih (popř. jejich částí) jsme opatřili ruční anotací popisující slovosledné pozice. Z předchozího výkladu plyne, že pro zachycení slovosledných pozic enklitik je nutno použít klasifikaci, která kombinuje dvě hlediska:¹²⁾

1. Pozice enklitika v klauzi (pozice iniciální × postiniciální × mediální × prefinální × finální).¹³⁾
2. Pozice enklitika vůči svému regentu (pozice izolovaná × kontaktní, tj. preverbální – postverbální – interverbální).

Na tomto místě zdůrazňujeme, že tato klasifikace je pouze instrumentální a slouží především k utřídění dokladů získaných ze stč. textů (více Kosek 2011, 45–49).¹⁴⁾

Výsledky

Zjištěné formy

Celkem jsme shromáždili více než tři tisíce dokladů zkoumaných forem, z nichž více než dva a půl tisíce dokladů tvoří případy enklitik závislých na VF. Frekvence analyzovaných forem se ovšem vyznačuje významnými rozdíly, jak ukazuje následující tabulka 1,¹⁵⁾ ve které je četnost jednotlivých forem rozdělena podle gramatického statusu jejich řídicího výrazu:

	<i>mi</i>	<i>si</i>	<i>ti</i>	<i>ť</i>	<i>ho</i>	<i>mu</i>	<i>sě</i>	<i>tě</i>	Σ
VF	264	0	0	30	6	7	2068	201	2576
VInf	8	0	0	0	0	1	132	8	149
VPart	5	0	0	0	0	0	213	11	229
VSup	0	0	0	0	0	0	2	0	2
PP	0	0	0	0	0	0	51	27	78
<i>sám</i>	0	0	0	0	0	0	10	0	10
Σ	277	0	0	30	6	8	2476	247	3044

Tabulka 1: Frekvence sledovaných zájmených forem v BiblOl a BiblLitTřeb

(VInf – zájmenná forma závisí na infinitivu, VPart – závisí na participiu (včetně přechodníků), VSup – závisí na supinu, PP – následuje po předložce, *sám* – je modifikováno zájmenem *sám*)

12/ Tato anotace byla užita v dřívějším výzkumu slovosledu českých enklitik (Kosek 2011, 2017).

13/ Pozice iniciální = na začátku klauze, pozice postiniciální = na druhém místě v klauzi (doklady 1a. – 1f., mediální pozice = uprostřed klauze (doklady 2a., 2c., 3, prefinální pozice = na předposledním místě před řídicím VF na konci klauze (doklad 2d.), finální pozice = pozice na konci klauze za řídicím VF (doklad 2b.).

14/ O poznávacích omezeních při výzkumu enklitik ve starších vývojových fázích viz Kosek (2011, 44–45).

15/ V této části překračujeme deklarovaný záměr analyzovat vytčené pronominální formy pouze ve frázi VF – činíme tak proto, abychom ukázali celkovou frekvenci zkoumaných forem ve staročeské bibli první redakce.

V tabulce sledujeme významné disproporce v četnosti zkoumaných forem: od formy doložené v tisícovkách dokladů (*se*) přes formy doložené ve stovkách (*mi*, *tě*) či jednotkách dokladů (*ho*, *mu*, *t*) až k formám nedoloženým (*si*, *ti*). V souladu s očekáváními založenými na znalostech vývoje češtiny je nejfrekventovanějším tvarem akuzativ reflexiva *se*. Podobně odpovídá našim očekáváním četnost forem *mi*, *tě* a překvapivá rovněž není absence dativní formy *si* – ze sekundární literatury k historickému vývoji češtiny je dobře znám fakt, že po celé stč. období se užívá pouze její dvojslabičná forma *sobě* a že forma *si* se ojedinele objevuje až v textech z 2. pol. 15. stol. (Gebauer 1896, 527; Havránek 1928, 100; Vážný 1964, 121).

Vzhledem k tomu, co je známo o historickém vývoji české zájmené morfologie, je však překvapivý nízký výskyt forem *ho*, *mu* a přímo zarážející je nepřítomnost jednoslabičného tvaru *ti*. Minimální počet dokladů *ho*, *mu* (demonstrováných v 4a. a 5a.) snad souvisí s faktem, že změna dvojslabičných přízvučných forem *jeho*, *jemu* na enklitické jednoslabičné formy *ho*, *mu* nebyla v mluveném jazyce 14. stol. završena, a proto mohly být v té době progresivní (mluvenostní) jednoslabičné formy *ho*, *mu* pro prestižní biblický jazyk nevhodné. Také by snad bylo možné spekulovat o dalším faktoru zpomalujícím prosazení obou forem, kterým by mohla být změna volného přízvuku na pevný, jež se odehrála v češtině 12. stol. (Lamprecht et al. 1986, 81). Obecně se totiž soudí, že tyto enklitické formy anaforického zájmena 3. osoby *ho*, *mu* vznikly nejspíše v době před ustálením pevného slovního přízvuku: předpokládá se, že ještě v době volného přízvuku byla u těchto tvarů přízvučná druhá slabika, a na základě toho mohlo dojít v nepřízvučné první slabice k redukci vokálu *-e-* a posléze k zániku iniciálního *j-* (Gebauer 1896, 573–577; Vážný 1964, 124; Komárek 1981, 93); tuto změnu bychom mohli schematicky znázornit následovně: *jeho* > *jho* > *ho*, *jemu* > *jmu* > *mu*.^{16/} Avšak jakmile se na prahu staré češtiny ustálil slovní přízvuček na první slabice, byly porušeny podmínky pro završení této změny, což mohlo způsobit její zpomalení. Za těchto okolností bychom totiž museli předpokládat, že u dvojslabičných forem *jeho*, *jemu* s přízvukem na první slabice došlo nejprve ke ztrátě slovního přízvučku na první slabice a teprve poté k redukci samohlásky *-e-* v první slabice (tato otázka však zasluhuje samostatnou analýzu, na niž na tomto místě není dost prostoru).

(4) a. *A když vynidešta z vody, tehda duch svaty pochopil svatého Filipa, [až ho více neužřel ten čistý mūrěnin,] ale jede svú cestú a raduje se* BiblLitTřeb Sk 8,39

b. *cum autem ascendissent de aqua spiritus domini rapuit Philippum et amplius non uidit eum eunuchus* BiblVul

(5) a. *A pojmete-li tohoto [a přihodí-li mu se co na cestě,] dovedete mé šediny do pekla* BiblOl Gn 44,29

b. *si tuleritis et istum et aliquid ei in via contigerit deducetis canos meos cum merore ad inferos* BiblVul

Nepřítomnost formy *ti* by patrně bylo možno interpretovat tak, že se na jejím místě objevuje neslabičná forma *t*, interpretovatelná jako výsledek apokopy *ti* > *t*. Touto otázkou jsme se podrobněji zabývali na jiném místě (Kosek et al. 2018b), zde jen zmíníme hlavní body našeho pozorování. Ve zkoumaných knihách se nevyskytuje žádný

^{16/} Ve zkoumaných knihách byly zaznamenány pouze podoby bez iniciálního *j-*, tj. *ho*, *mu*. Neznamená to však, že by se v staročeské bibli první redakce formy *jho*, *jmu* vůbec nevyskytovaly – např. jsme zachytili izolované případy *jmu* ve 2. knize královské nebo Markově evangeliu.

doklad *ti*, zato obsahuje velké množství případů enklitické formy *tí*, která ve většině případů představuje starobyloou enklitickou částici,¹⁷⁾ jež se ve zkoumané bibli vyskytuje v řádu stovek dokladů na jednu knihu. Avšak některé doklady neslabičného *t* lze interpretovat jako zájmenný dativ. To potvrzuje srovnání vulgátního znění se staročeským překladem, kde lze na několika místech skutečně nalézt českou neslabičnou formu *t* tam, kde se v latinském textu nachází dativní forma *tibi* nebo (výjimečně) akuzativní forma *te*, což ilustrují následující doklady (6a.,b.) a (7a.,b.). Těchto dokladů je však velmi málo (v drtivé většině případů neslabičnému staročeskému *t* ve vulgátním znění žádný latinský ekvivalent neodpovídá).

(6) a. *Jměj utrpenie ke mně, a všeko-t navrátím...* BiblOl Mt 18,29

b. *patientiam habe in me et omnia reddam tibi* BiblVul

(7) a. *Nekázal-t sem slúžití obětováním ani dělati sem dal tobě v kadidle* BiblOl Iz 43,23

b. *non te servire feci in oblatione nec laborem tibi praebui in ture* BiblVul

Zjištěné slovosledné vlastnosti

Distribuci jednotlivých klauzálních pozic analyzovaných zájmenných forem závislých na VF demonstruje tabulka 2.

	iniciální	postiniciální	mediální	prefinální	finální	Σ
mi	0	240	11	0	13	264
%	0	90,9	4,2	0	4,9	
t	0	29	1	0	0	30
%	0	96,7	3,3	0	0	
ho	0	6	0	0	0	6
%	0	100	0	0	0	
mu	0	7	0	0	0	7
%	0	100	0	0	0	
sě	0	1680	262	63	63	2068
%	0	81,2	12,6	3,1	3,1	
tě	1	155	18	6	21	201
%	0,5	77,1	9	3	10,4	
Σ	1	2117	292	69	97	2576
%	0	82,2	11,3	2,7	3,8	

Tabulka 2: Slovosledné pozice sledovaných enklitik v BiblOl a BiblLitTřeb

V tabulce můžeme pozorovat přítomnost všech zmiňovaných pozic: 1. postiniciální pozice ilustrované zde doklady (6a.)–(9a.),¹⁸⁾ a to včetně variant 2W-pozice (doklad

17/ O původu, funkcích a distribuci starobyelé enklitické částice *t/ti/tě* ve starší češtině viz Stluka (2017) nebo Kosek (2011).

18/ Pokud je to možné, jednotlivé typy slovosledných pozic analyzovaných forem jsou demon-

8a.) a 2D-pozice (doklad 9a.); 2. kontaktní pozice lišící se podle pozice regenta a enklitika: i. postverbální, a to ve variantě mediální (citovaná v 10a.) a finální (doklad 11a.), ii. preverbální, a to ve variantě mediální (doklad 12a.) a prefinální (doklad 13a.); 3. mediální izolovaná pozice, ilustrovaná dokladem (14a.):

- (8) a. *Jměj diek, sluhu dobrý a věrný, nebos na malé věci věren byl, [nad velikú]₁ tě₂ [věci]₁ **ustavím**: *vejdi v radost svého pána* BiblOl Mt 25,23
b. ... *supra multa te constituam intra in gaudium domini tui* BiblVul*
- (9) a. *I odpovědě on k ženě*: „[Tvá viera] tě **jest** spasenu **učinila**“ BiblOl Lk 7,50
b. *fides tua te saluam facit* BiblVul
- (10) a. *Bud' povolen tvému protivniku rúče, doníž jsi s ním na cestě. Neb snad tvój protivník dá tě soudci a [súdcě] **dá** tě služě nepravému, i budeš vsazen v žalář* BiblOl Mt 5,25
b. ... *et iudex tradat te ministro et in carcerem mittaris* BiblVul
- (11) a. [Aj][tot][v rukú mú] **napsal sem** tě, *zdi tvé před očima máma vždy* BiblOl Iz 49,16
b. *ecce in manibus meis descripsi te muri tui coram oculis meis semper* BiblVul
- (12) a. *A ty poslučaj mé rady a vstana běřiž sě k Labanovi, bratru mému, do Aram a tu přebudeš několik časov s ním, [ažt][zatiem] sě **uspokojí** hněv bratra tvého* BiblOl Gn 27,43–44
b. ... *donec requiescat furor fratris tui...* BiblVul
- (13) a. *Jdi, [neb][ke mnohým národuom][daleko] tě **pošlí*** BiblOl Sk 22,21
b. *uade quoniam ego in nationes longe mittam te* BiblVul
- (14) a. *A po malé chvíli přistúpichu ti, ještě stáchu, i vecěchu Petrovi*: „Věru, ty jsi také z nich, [nebo][i tvá řeč] tě [známa] **činí**“ BiblOl Mt 26,73
b. *uere et tu ex illis es nam et loquela tua manifestum te facit* BiblVul

Z celkových přehledů frekvence klauzálních pozic pronominálních enklitik, které prezentuje tabulka 2, plyne, že s výjimkou *tě* se všechny zkoumané jednotky vyznačují vlastnostmi stálých enklitik: 1. nikdy neobsazují první klauzální pozici, 2. dominantně obsazují pozici postiniciální.

Z výsledků jsou také patrné rozdíly ve vytížení jednotlivých pozic – základní pozicí je pozice postiniciální, které však konkurují pozice mediální, prefinální a finální (pro zjednodušení je nazýváme pozicemi „nepostiniciálními“). Z tohoto prvotního přehledu můžeme usuzovat, že přehled frekvence jednotlivých pozic zrcadlí vývojovou konkurenci mezi postiniciálním a kontaktním slovosledem. Míru vlivu kontaktního slovosledu na „nepostiniciální“ pozice jsme se pokusili stanovit tak, že jsme u všech dokladů „nepostiniciálních“ pozic zkoumali slovosledné postavení enklitika a jeho regenta, což demonstruje tabulka 3.

strovány především na příkladech zájmené formy *tě* (doklady dalších zájmených tvarů viz Kosek et al. 2018b; Kosek et al. v tisku).

	kontaktní			izolováno	Σ
	preverbální	postverbální	interverbální		
<i>mi</i>	1	22	0	1	24
%	4,2	91,6	0	4,2	
<i>t'</i>	0	1	0	0	1
	0	100	0	0	
<i>ho</i>	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	
<i>mu</i>	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	
<i>sě</i>	74	283	20	11	388
%	19,1	72,9	5,4	2,6	
<i>tě</i>	9	33	0	3	45
%	20	73,3	0	6,7	
Σ	84	339	20	15	458
%	18,3	74	4,4	3,3	

Tabulka 3: Pozice enklitik vůči řídicímu VF v případě „nepostiniciálních“ pozic

Uvedená tabulka ukazuje, že drtivá většina všech „nepostiniciálních“ pozic představuje případy kontaktního slovosledu enklitika a jeho regenta. Případy mediální izolované pozice jsou sice doloženy, ale jejich celkový výskyt tvoří pouhých tři procenta. Tabulka také demonstruje, že mezi případy kontaktní pozice hraje naprosto dominantní roli pozice postverbální. Její vliv je tak vysoký, že dokonce porušuje V. Ertlem (1924) stanovené rytmičké pravidlo, podle něhož se enklitika vyhybají pozici na konci klauze (tj. finální pozici). Frekvence postverbální pozice by mohla být motivována stylem, což naznačují následující zjištění: 1. v předchozím výzkumu barokní češtiny (Kosek 2011) byl zachycen a popsán významně vyšší počet dokladů postverbální pozice (včetně dokladů finální pozice) v jazyce *Bible svatováclavské* než v textech jiných žánrů, 2. frekvence postverbální pozice reflexivního *sě* v jednotlivých knihách BiblOl a BiblLiTřeb se zvyšuje právě v textech inklinujících k poetickému způsobu vyjádření, jako jsou Jb, Sir, Iz (Kosek et al. v tisku).

Na distribuci jednotlivých pozic však mají vliv také další faktory. V předchozím výzkumu jsme se zabývali otázkou vlivu prozodických faktorů (Kosek et al. 2018b; Kosek et al. v tisku). S vysokou frekvencí „nepostiniciálních“ pozic nejspíše koresponduje fakt, že se ve zkoumaném korpusu vyskytuje velmi málo dokladů postiniciální pozice s iniciální frází tvořenou dvěma a více členy.¹⁹⁾ Jak již bylo řečeno, v těchto případech bylo ve staré češtině možné umístit enklitikon buď do 2W-pozice (za první člen fráze – doklad 8a.), anebo do 2D-pozice (za celou frází – doklad 9a.). Z tabulky 4 je ovšem patrné, že ačkoli je počet dokladů obou pozic v BiblOl a BiblLiTřeb při-

19/ To ovšem platí pro starší češtinu obecně, srov. Kosek (2011, 2017).

bližně stejný, vzhledem k celkovému počtu 2117 dokladů postiniciální pozice je velmi nízký (tvoří 1,3 %).

	<i>mi</i>	<i>t'</i>	<i>ho</i>	<i>mu</i>	<i>sě</i>	<i>tě</i>	Σ
2W	2	0	0	0	11	2	15
2D	0 (1) ²⁰⁾	0	0	0	9 (19)	4(3)	13 (23)

Tabulka 4: Konkurence 2W- a 2D-pozice

Vše nasvědčuje tomu, že právě v takových případech, kdy se v první pozici klauze vyskytují dvě slova a více, se enklitikon vyhýbá postiniciální pozici a namísto ní inklinuje k „nepostiniciální“ pozicím v bezprostřední blízkosti svého regenta (srov. Kosek et al. v tisku). Toto chování by mohlo mít prozodické příčiny, které souvisejí s délkou první fráze. Konkrétně, rozvitá první fráze vede při jistém způsobu mluvené realizace k tomu, že se fráze stává (intonačně) uzavřenou prozodickou jednotkou (Palková 2016),²¹⁾ jejíž hranice jsou zpravidla signalizovány pauzou.²²⁾ Jelikož se skutečné enklitikon pozici po pauze vyhýbá, je umístěno až za frázi následující po první rozvité frázi.²³⁾ Působení tohoto rytmického pravidla lze rozdělit do těchto bodů:

- jestliže je fráze dlouhá, je zpravidla následována pauzou,
- enklitikon nemůže následovat po pauze,
- enklitikon proto hledá jinou slovoslednou pozici, a to v blízkosti svého regenta.

Toto pravidlo bychom mohli formulovat ještě lapidárněji: enklitikon se vyhýbá pozici po pauze (podobně Ertl 1924). Vliv pauzy na distribuci enklitik lze ilustrovat na výše uvedených příkladových klauzích obsahujících kontaktní pozice (2' a.)–(2' d.), kde křížek # značí pauzu, apostrof ´ slovní přízvuk. Na těchto klauzích si lze představit mechanismus, ve kterém se enklitikon vyhýbá pozici po pauze:

20/ Data uvedená v závorkách představují ambigní doklady typu *Starý strom se skácel*. Tj. jde o takové doklady, ve kterých nelze jednoznačně rozhodnout, jestli reprezentují doklady postiniciální, nebo prefinální pozice.

21/ V české tradici se pro takovou relativně samostatnou jednotku mluvené realizace výpovědi užívá termín *promluvový úsek* nebo *kolón* (v zahraniční literatuře se užívá také termín *intonační fráze*, srov. Franks – King 2000, 229). V nové češtině může být hranice promluvového úseku signalizována pauzou (Palková 1994, 291). Lze tedy předpokládat, že i ve stč. mohla být hranice promluvového úseku signalizována pauzou, i když její existence může být jen předpokládána, např. délka novočeské fráze, po které následuje pauza, osciluje v intervalu od 1 do 13 slabik. Na počet slabik v promluvového úseku má vliv mnoho faktorů, zejména počet fonologických slov v promluvového úseku a mluvní tempo, nicméně podle Z. Palkové činí průměrná délka promluvového úseku v neutrálních kontextech asi 6 slabik (Palková 1974, 47–53; 2016).

22/ Tento mechanismus bývá někdy charakterizován jako *heavy constituent constraint* (Radanović-Kocić 1996, 435). Jeho existenci si při analýze slovosledu enklitik uvědomoval již V. Ertl (1924). Na vliv délky první větěné fráze na vznik pauzy, která způsobuje postavení enklitika v „nepostiniciální“ pozici ve starší češtině, upozornili také F. Trávníček (1956, 149) a D. Šlosar (1967, 253).

23/ Toto pravidlo se někdy popisuje jako tzv. princip *clitic third*: “In general, in these constructions the initial constituent is separated by a pause from the rest of the clause and the clitics then cliticize to the second constituent. Note that the initial phrase is often topicalized or otherwise receives special discourse status” (Franks – King 2000, 229).

- (2') a. # 'starý 'strom # 'skácelse # 'vzahradě (#) 'rázem #
 b. # 'starý strom # 'vzahradě (#) 'rázem # 'skácelse#
 c. # 'starý strom # 'rázemse 'skácel (#) 'vzahradě #
 d. # 'starý 'strom (#) 'vzahradě # 'rázemse 'skácel #

Existence pauz (předpokládající členění textu na promluvové úseky) je však v případě zkoumání starších vývojových fází hypotetická a empiricky velmi složitě ověřitelná. Přesto se domníváme, že ji lze zkoumat nepřímou, a to prostřednictvím délky syntaktických jednotek typu klauze. Tuto metodu jsme navrhli při analýze slovosledu *mi* a *sě* prezentované v již citovaných člancích (Kosek et al. 2018a,b; Kosek et al. v tisku). Pro náš výzkum jsme si záměrně vybrali ty formy, z nichž první představuje původní praslovanské enklitikon, zatímco druhá formu, která úplný enklitický status získává až během historického vývoje češtiny. Nemajíc možnost měřit skutečné trvání mluvené realizace zkoumaných klauzí, měříme délku fráze počtem písmen novočeského přepisu. Z tohoto způsobu testování vychází, že ve zkoumaných textech existuje u obou enklitik jasná tendence klást enklitikon do „nepostiniciálních“ pozic, jestliže je první fráze dlouhá (více k tomuto tématu v citovaných člancích).

Na slovosledné pozice zkoumaných enklitik má svůj vliv také latinský pretext – např. v drtivé většině dokladů „nepostiniciálních“ pozic *mi* odpovídá slovosledné postavení staročeského zájmena slovosledné pozici zájmena latinského (Kosek et al. 2018b). Tuto tendenci lze také pozorovat na výše citovaných dokladech *tě*, např. v dokladech (10a.,b.), (11a.,b.). Vliv latiny na „nepostiniciální“ pozice stč. enklitik však není absolutní, jak ukazují doklady (13a.,b.), (14a.,b.). A samozřejmě je úplně zanedbatelný v případě *sě*, kterému latinský ekvivalent obvykle schází. Bylo by možné uvažovat ještě o dalších faktorech ovlivňujících „nepostiniciální“ pozice enklitik, jako je výstavba textu anebo informační struktura věty. To naznačují zejména nemnohé doklady „nepostiniciální“ pozice, ve kterých je první fráze tvořena krátkým slovem, zpravidla subjunktozem, jak ukazuje např. klauze [*nebo*] [*i tvá řeč*] *tě* [*známa*] *činí* (14a.). V těchto případech může méně obvyklá pozice enklitika sloužit stejně jako v nové češtině k topikalizaci nebo kontrastu (Franks – King 2000, 115–117; Kosek 2011, 38). Stejně tak je třeba uvažovat o působení dalšího (již zmiňovaného) prozodického pravidla, podle něž se enklitikon vyhýbá pozici na konci klauze, tj. před pauzou – tímto způsobem lze vysvětlit většinu případů prefinální pozice (citované v 13a.). Míru vlivu těchto faktorů bude třeba prozkoumat v budoucnosti.

Enklitický status *sě*, *tě*

Navzdory tomu, že se pronominální formy *sě*, *tě* vyskytují převážně v postiniciální pozici (typické pozici enklitik), jejich chování ve zkoumaných knihách staročeské bible 1. redakce svědčí o tom, že si ve stč. ještě uchovávaly zbytky své přízvučnosti. Jelikož jsme se otázkou míry enklitičnosti *sě* podrobně zabývali jinde (Kosek et al. v tisku), v této studii se dále zaměříme jen na míru enklitičnosti *tě*.

Krátká akuzativní forma *tě* se nachází v takových syntaktických kontextech, které představují typické pozice ortotonických výrazů. Z uvedených tabulek 1 a 2 jasně

plyne, že *tě* může být nejen součástí předložkové fráze, jak ukazuje doklad (15a.), ale také se může nacházet v iniciální klauzální pozici, jak ilustruje doklad (16a.):

- (15) a. *Neslušie to na tě, milý pane, nestane se to tobě* BiblOl Mt 16,22
 b. *absit a te domine non erit tibi hoc* BiblVul
- (16) a. *Juda, tě budú chváliti bratřie tvoji...* BiblOl Gn 49,8
 b. *Juda te laudabunt fratres tui* BiblVul

Vedle toho lze nalézt i další projevy ortotoničnosti *tě*: 1. může být modifikováno jiným zájmenem (doklad 17a.), 2. může být koordinováno (doklad 18a.), 3. může být součástí srovnání (doklad 19a.), 4. může následovat po konjunkturu *a* (doklad 20a.):

- (17) a. *I slovo to, jenž si promluvil, učiním, nebo nalezť si milost přede mnú a tě samého znají ze jmene* BiblOl Ex 33,17 (doklad získán mimo excerpti)
 b. *et verbum istud quod locutus es faciam invenisti enim gratiam coram me et teipsum novi ex nomine* BiblVul
- (18) a. *Aj toť já přičiním nad dni tvé patnácté let a z ruky krále assyrského **vyprostím** [[tě] a [město toto]] a obráním jě* BiblOl Iz 38,5–6
 b. *ecce ego aciam super dies tuos quindecim annos et de manu regis Assyriorum eruam te et civitatem istam et protegam eam* BiblVul
- (19) a. *Můžeš-li, odpověz mi a postav se proti mé tváři, neb **mě jako tě učinil** böh a z těž hlíny ty i já stvořen jsem* BiblOl Jb 33,5–6
 b. *ecce et me sicut et te fecit Deus...* BiblVul
- (20) a. *Ale však do pekla strčen budeš, do hlubokosti propastné; kto tě uzřie, k tobě se přichýlě **a tě ohlédají** řkúc...* BiblOl Iz 14,15–16
 b. *qui te viderint ad te inclinabuntur teque prospicient* BiblVul

Vedle toho lze v analyzovaných biblických textech sledovat jasné symptomy enklitčnosti krátké akuzativní formy *tě*: 1. již bylo několikrát řečeno, že jeho základní pozicí je postiniciální pozice, která je typickou pozicí enklitik, 2. zpravidla nenásleduje po vokativu (doklad 21a.), 3. zpravidla nenásleduje po konjunktorech *a*, *ale*, *i* (doklad 22a.), 4. zůstává v postiniciální pozici za subjunktozem, i když je před tento subjunktor umístěn topik (doklad 23a.), 5. nenásleduje bezprostředně po vytčeném větné členu (doklad 24a.):

- (21) a. [*Přikazateli,*] [*zástupové tě tisknú,*] *a ty pravíš: Kto se jest mne dotekl?* BiblOl Lk 8,45
 b. *praeceptor turbae te comprimunt et affligunt et dicis quis me tetigit?* BiblVul
- (22) a. *Já s tobú sstúpím tam **a** já tě odtavad **vyvedu** vracijícieho* BiblOl Gn 46,4
 b. *ego descendam tecum illuc et ego inde adducam te revertentem* BiblVul
- (23) a. [*Vládařem **když tě ustavie,***] *nerod' se púřiti, ale bud' mezi poddanými rovně jako z nich jiný* BiblOl Sir 32,1
 b. *Rectorem te posuerunt noli extolli esto in illis quasi unus ex ipsis* BiblVul
- (24) a. *Jměj naději, dci, [[*viera tvá,*] *ta*] tě jest **uzdravila*** BiblOl Mt 9,22
 b. *confide filia fides tua te saluam fecit* BiblVul

Zjištěné vlastnosti *tě* ukazují, že i když jeho proměna ve stálé enklitikon byla ve staré češtině v plném proudu, nebyl tento proces ještě uzavřen (podobně jako u reflexivního *se* – srov. Kosek et al. 2018b).

Závěr

Z předloženého článku vyplývá, že ve zkoumaném textu staročeské bible 1. redakce jsou velmi málo doloženy ve staré češtině vzniklé krátké formy *ho*, *mu* a úplně scházejí doklady starobylych enklitických dativních forem *si*, *ti* (místo enklitické slabičné formy *ti* se ojediněle užívá redukováného tvaru *t*, který tak tvarově splývá se starobylou enklitickou *t*-ovou částicí *t*). Původně ortotonické tvary akuzativu *šě*, *tě* si uchovávají zbytky své přízvučnosti.

Analyzovaný stč. materiál podává svědectví o vývojové konkurenci postiniciální a kontaktní pozice enklitik. Ze zjištěných dat je zřejmé, že postiniciální pozice má status základní slovosledné pozice, zatímco pozice kontaktní je příznaková pozice, která je motivována:

- prozodickými faktory (snahou zabránit pozici enklitika po pauze),
- stylem (zejména postverbální pozice se objevuje v textech vyššího stylu),
- latinským pretextem,
- faktory textové a komunikační povahy.

Literatura:

- Avgustinova – Oliva 1997: AVGUSTINOVA, T. – OLIVA, K.: On the nature of the Wackernagel position in Czech. In: Junghanns, U. – Zybatow, G. [edd.]: *Formale Slavistik*. Frankfurt a. M. 1997, 25–47.
- Biblia sacra iuxta vulgatam versionem ad codicum fidem iussu Pii PP. XI, I–XVII*. Rome 1926–1987.
- Ertl 1924: ERTL, V.: Příspěvek k pravidlu o postavení příklonek. *Naše řeč* 8, 1924, 9, 257–268; 10, 293–309.
- Franks – King 2000: FRANKS, S. – KING, T. H.: *A Handbook of Slavic Clitics*. Oxford 2000.
- Gebauer 1896: GEBAUER, J.: *Historická mluvnice jazyka českého III/1. Tvaroslovi – skloňování*. Praha 1896.
- Gebauer 1929: GEBAUER, J.: *Historická mluvnice jazyka českého IV. Skladba*. F. Trávníček [ed.], Praha 1929.
- Halpern 1995: HALPERN, A.: *On the Placement and Morphology of Clitics*. Stanford 1995.
- Havránek 1928: HAVRÁNEK, B.: *Genera verbi v slovanských jazycích 1*. Praha 1928.
- Junghanns 2002: JUNGHANNS, U.: Klitische Elemente im Tschechischen: eine kritische Bestandaunahme. In: Daiber, T. [ed.]: *Linguistische Beiträge zur Slavistik IX. München*. München 2002, 117–150.
- Komárek 1981: KOMÁREK, M.: *Nástin morfologického vývoje českého jazyka*. Praha 1981.
- Kosek 2011: KOSEK, P.: *Enklitika v češtině barokní doby*. Brno 2011.
- Kosek 2017: KOSEK, P.: Wortstellung des Präteritum-Auxiliars in der altschechischen Olmützer Bibel. *Die Welt der Slaven* 62, 2017, 1, 22–41.
- Kosek et al. 2018a: KOSEK, P. – ČECH, R. – NAVRÁTILOVÁ, O. – MAČUTEK, J.: On the Development of Old Czech (En)clitics. *Glottometrics* 40, 2018, 1, 51–62.
- Kosek et al. 2018b: KOSEK, P. – ČECH, R. – NAVRÁTILOVÁ, O.: Starobyhá dativní enklitika *mi*, *si*, *ti* ve staročeské bibli 1. redakce. In: Malčík, P. [ed.]: *Vesper Slavicus. Sborník k nedožitým devadesátinám prof. Radoslava Večerky*. Praha 2018, 137–151.

- Kosek et al. v tisku: KOSEK, P. – ČECH, R. – NAVRÁTILOVÁ, O. – MAČUTEK, J.: Word order of reflexive *se* in finite verb phrases in the first edition of the Old Czech Bible translation. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, v tisku.
- Kyas 1981: KYAS, V. [ed.]: *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. I. Evangelia*. Praha 1981.
- Kyas 1985: KYAS, V. [ed.]: *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století s částmi Bible litoměřicko-třeboňské. II. Epištoly. Skutky apoštolů. Apokalypsa*. Praha 1985.
- Kyas 1988: KYAS, V. [ed.]: *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. III. Genesis – Esdráš*. Praha 1988.
- Kyas 1997: KYAS, V.: *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*. Praha 1997.
- Kyas et al. 1996: KYAS, V. – KYASOVÁ, V. – PEČÍRKOVÁ, J. [edd.]: *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. IV. Tobias – Sirachovec*. Padeborn 1996.
- Lamprecht et al. 1986: LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J.: *Historická mluvnice češtiny*. Praha 1986.
- Lešnerová 2002: LEŠNEROVÁ, Š.: Postavení příklonky „se“ v textu Kryštofa Haranta „Cesta z Království českého... do Země svatě...“. In: Hladká, Z. – Karlík, P. [edd.]: *Čeština – univerzálie a specifika 4*. Brno 2002, 325–327.
- Palková 1974: PALKOVÁ, Z.: *Rytmická výstavba prozaického textu*. Praha 1974.
- Palková 1994: PALKOVÁ, Z.: *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha 1994.
- Palková 2016: PALKOVÁ, Z.: Promluvový úsek. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. [edd.]: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha 2016.
- Pečirková et al. 2009: PEČÍRKOVÁ, J. et al. [edd.]: *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká s částmi Proroků rožmberských a Bible litoměřicko-třeboňské, V/1 Izaiáš – Daniel, V/2 Ozeáš – 2. kniha Makabejská*. Praha 2009.
- Pergler 2016: PERGLER, J.: K otázce tzv. akuzativního se v češtině: pohled (nejen) diachronní. *Slovo a slovesnost* 77, 2016, 2, 102–122.
- Petkevič 2016: PETKEVIČ, V.: Závislostní gramatika. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. [edd.]: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha 2016.
- Radanović-Kocić 1996: RADANOVIĆ-KOČIĆ, V.: The placement of Serbo-Croatian clitics: A prosodic Approach. In: Halpern, A. – Zwicky, A. [edd.]: *Approaching second: second position clitics and related phenomena*. Stanford 1996, 429–445.
- Stluka 2017: STLUKA, M.: Pokus o vymezení funkcí příklonné částice *-t* (*-tĕ/-tě/-tí*) v průběhu 14–18. století. *Listy filologické* 140, 2017, 1–2, 143–171.
- Šlosar 1967: ŠLOSAR, D.: Poloha enklitik jako kritérium k hodnocení staročeské interpunkce. *Listy filologické* 91, 1967, 3, 251–258.
- Toman 2000: TOMAN, J.: Prosodické spekulace o klitikách v nekanonických pozicích. In: Hladká, Z. – Karlík, P. [edd.]: *Čeština – univerzálie a specifika 2*. Brno 2000, 161–166.
- Toman 2004: TOMAN, J.: Ertlova diskuse českých klitik. In: Hladká, Z. – Karlík, P. [edd.]: *Čeština – univerzálie a specifika 5*. Brno 2004, 73–79.
- Trávníček 1956: TRÁVNÍČEK, F.: *Historická mluvnice česká 3. Skladba*. Praha 1956.
- Uhlířová et al. 2016: UHLÍŘOVÁ, L. – KOSTA, P. – VESELOVSKÁ, L.: Klitikon. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. [edd.]: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha 2016.
- Vážný 1964: VÁŽNÝ, V.: *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví 1. Skloňování*. Praha 1964.

Vintr 2008; VINTR, J.: Bible (staroslověnský překlad, české překlady). In: Merhaut, L. et al. [edd.]: *Lexikon české literatury*, 4/II U–Ž, Dodatky A–Ř. Praha 2008, 1882–1887.

Wordsworth – White 1889–1898; 1954: WORDSWORTH, H. – WHITE, J. [edd.]: *Nouum testamentum domini nostri Iesu Christi Latine I–III*. Oxford 1889–1898; 1954.

*Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Brno*

*Filozofická fakulta, Ostravská univerzita
Ostrava*

*Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Brno*

*Pavel Kosek
kosek@phil.muni.cz*

*Radek Čech
cechradek@gmail.com*

*Olga Navrátilová
olganav@mail.muni.cz*